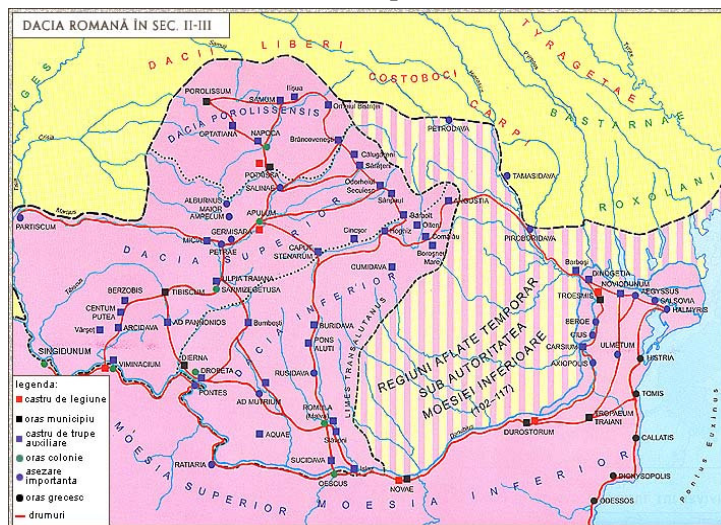

RĂZBOAIELE MARCOMANICE ȘI DACIA

În perioada care urmează domniei împăratului Hadrian și până la războaiele marcomanice sub împăratul Marcus Aurelius, exista un dezechilibru atât politic cât și militar între Imperiu și lumea barbară. Pentru daci acest lucru semnifica o perioadă tulbură și foarte agitată, deoarece se

învecinau cu triburile barbare ce doreau să atace Imperiul. În două rânduri în timpul domniei lui Antoninus Pius (în anul 144 și în anii 155-157) dacii liberi au atacat, dinspre Moldova, zona de nord-est a provinciei, dar mai ales Moesia Inferior. Același fenomen se

constată în fața Pannoniei Superior prin atacurile triburilor germane. Astfel încât, se consideră că atacurile barbare din timpul lui Antoninus Pius reprezintă preludivul războaielor marcomanice.

Pentru zona Dunării mijlocii și a Tisei superioare, izvoarele literare vorbesc de mutarea unor populații tribale, care cereau primirea în Imperiu, însă nici un izvor nu face referire la marcomani, iazigi ori quazi, ca fiind una dintre aceste populații¹. Se cunoaște faptul că iazigii și marcomanii aveau relații contractuale cu Imperiul Roman încă din timpul primului război dacic, informație cunoscută din opera lui Cassius Dio². Cu toate acestea, romanii priveau iazigii în continuare ca fiind un real pericol. Din acest motiv și în urma conflictelor armate din anii 117-118, Banatul a fost reorganizat din punct de vedere militar, pe linia defensivă Lederata-Berzobis-Tibiscum, astfel încât trupele staționate în Moesia Superior să poată interveni în timp util în caz de primejdie³.

¹ Coriolan Horațiu Opreanu, *Dacia Romană și Barbaricum*, Ed. Mirton, Timișoara, 1998 (în continuare: Opreanu, *Dacia Romană*), p. 69.

² Cassius Dio, LXVIII, 10.

³ M. Moga, D. Benea, „Tibiscum și războaiele marcomanice”, în *Tibiscus*, V, 1979 (în continuare: Moga, Benea, *Tibiscum*), p. 136.

Se cunoaște faptul că triburile ce doreau să se alăture Imperiului trimiteau o solie comună, ce se prezenta în fața împăratului. Însă acesta, le refuza, argumentând că nu le-ar găsi nici un rost. De obicei este vorba de populații nevoiașe și sărace, care nu ar aduce nici un beneficiu imperiului, ci caută mai degrabă să intre sub protecția Imperiului pentru a nu fi expuși la atacuri ale unor populații mai puternice⁴. Aceste populații, fiind sărace, nu reprezentau un pericol pentru Imperiu. Adevăratul pericol a apărut în momentul în care marcomanii, quazii și iazigii au hotărât să se alăture acestor triburi. Însă, spre deosebire de primii, căutau să pătrundă cu forța în Imperiu.

Era de așteptat ca, în timpul războielor marcomanice, luptele grele să fie date la granița provinciei Dacia, iazigii fiind plasați în câmpia dintre Tisa și Dunăre⁵. Spre sfârșitul domniei lui Antoninus Pius palmirienii de la Tibiscum au fost organizați într-un *numerus Palmyrenorum*, lucru cunoscut dintr-o inscripție bilingvă (latină și palmyriana) de la Tibiscum, datată între decembrie 159 și ianuarie 160⁶.

Începând cu domnia lui Antoninus Pius, la Tibiscum este menționat un *numerus Maurorum Tibiscensium*, care ne este cunoscut dintr-o diplomă militară a anului 158 prin *vexillariis Africae et Mauritaniae Caesariensis qui sunt cum Mauris gentilibus in Dacia Superiore*⁷.

În jurul anului 158 maurii sunt organizați în mai mulți numeri, dintre care unul a staționat la Tibiscum, lucru ce favorizează teoria unei situații primejdioase în zonă. De asemenea, specialiștii cred că nici palmyrienii nu sunt menționați fără motiv tot în jurul acestui an 158. Se cunoaște că marele castru de piatră de la Tibiscum a fost ridicat cam în anul 165, găzduind aici trupele *cohors I Sagittariorum, numerus Palmyrenorum Tibiscensium și numerus Maurorum Tibiscensium*⁸.

Privind conflictele cu aceste triburi barbare, zonele cele mai afectate au fost Dacia Apulensis (Superior) și Dacia Porolissensis. Sunt cunoscute multe și diverse populații ce au participat la acest război. Se cuvin amintiți marcomanii, quazii, iazigii, nariștii, suevii, sarmații, burii vandalii, roxolanii, costobocii și alții. O parte din aceștia fac parte din populațiile alungate din nordul Europei barbare. Printre primii care au atacat Dacia au fost burii. Burii sunt un popor localizat în sud-estul Slovaciei și nordul Ungariei și erau plasați, conform Tabulei Peutingeriana între quazi și sarmați⁹.

⁴ Opreanu, *Dacia Romană*, p. 69-70.

⁵ Moga, Benea, Tibiscum, p. 136.

⁶ IDR, III/1, 167.

⁷ IDR I, D XVI.

⁸ Eduard Nemeth, *Armata în sud-vestul Daciei Romane*, Timișoara, Ed. Mirton, 2005 (în continuare: Nemeth, *Armata*), p. 37.

⁹ Opreanu, *Dacia Romană*, p. 70.

Domnia împăratului Marcus Aurelius este marcată de aceste războaie marcomanice. Cei mai aprigi dușmani ai imperiului din zona provinciei Dacia au fost desigur iazigi, care au avut grijă să formeze o puternică coaliție antiromană. Conform ultimelor cercetări, s-a stabilit o cronologie a evenimentelor ce au marcat războaiele marcomanice. Aceste războaie au fost împărțite în trei etape. **Prima etapă** începe la finele anului 166, cu un atac al obiilor și a longobarzilor, și se încheie în 168. Inscripția onorifică a guvernatorului M. Claudius Fronto pare să înfățișeze pas cu pas reorganizarea Daciei din 168-169, reflectând astfel și situația conflictuală dintre imperiu și barbari¹⁰. Un lucru cert este faptul că sud-vestul Daciei Superior a fost una din zonele cele mai afectate. Datorită carierei militare ale aceluiași Marcus Claudius Fronto, aflăm că în 166 acesta devine guvernator al Moesiei Superior, apoi în 168 primește pe lângă aceasta și comanda asupra provinciei Dacia Apulensis, iar din februarie 169 va fi guvernator asupra celor trei Dacii și a Moesiei Superior, având titlul de *legatus Augusti pro praetore*

*trium Daciarum et Moesiae Superioris simul*¹¹. Pe baza acestei inscripții – descoperită la Sarmizegetusa, însă este incompletă¹² – se pot observa zonele cele mai afectate ale Daciei. La început vestul, apoi întreaga graniță de nord până la vărsarea în Dunăre. Se cunoaște că un prim atac violent al iazigilor a avut loc în anul 167. Atacul a avut loc în vestul Banatului, însă prejudiciul nu a fost atât de mare, deoarece zona respectivă era protejată natural de mlaștini, care se întindeau până la Tisa. Pentru o apărare mai bună a zonei, au fost dispuse castru romane pe principalele drumuri, și anume Lederata-Berzobis-Tibiscum și Dierna-Praetorium-Tibiscum. Din păcate, castrul de la Tibiscum a suferit grave stricăciuni în urma acestor atacuri¹³.

Din diferite misiuni ale lui Fronto se cunosc etapele succesive ale conflictului. De asemenea, cunoaștem faptul că dușmanul a pătruns până sub zidurile Ulpiei Traiana Sarmizegetusa – cu toate că nu este datat cu exactitate

¹⁰ A. Husar, *Din istoria Daciei Romane*, vol I. *Structuri de civilizație*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002 (în continuare: Husar, *Din istoria*), p. 389.

¹¹ CIL, III, 1457.

¹² O altă inscripție care prezintă funcțiile lui Fronto, mai completă, a fost descoperită la Roma – CIL, VI, 1377.

¹³ Moga, Benea, Tibiscum, p. 137.

acest lucru – însă aceasta a supraviețuit atacurilor, în timp ce așezările din imediata apropiere au fost devastate de năvălitori¹⁴.

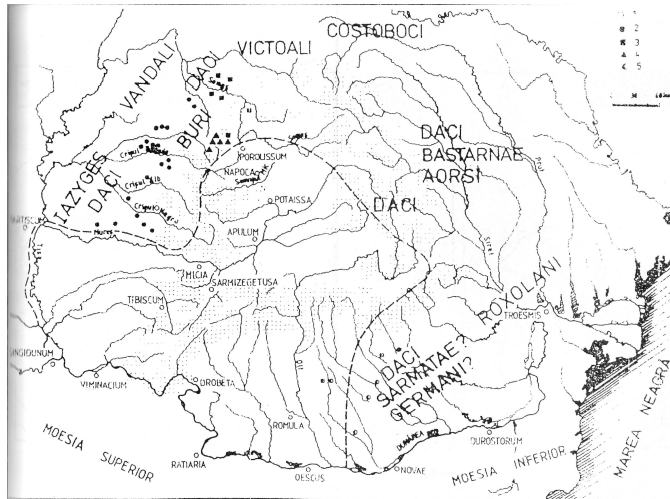
Un alt aspect pe care cercetătorii l-au pus în legătură cu incursiunile barbarilor în Dacia este dispariția, sau mai bine zis ascunderea tăblițelor cerate la Alburnus Maior. Se cunoaște faptul că ultimele trei tăblițe datează din anul 167 și sunt puse în directă legătură cu incursiunile barbarilor în Dacia¹⁵.

Situația dificilă în care se afla provincia în acel moment este reflectată și în ascunderea tezaurilor monetare. Astfel a fost descoperit un tezaur monetar la Barbura (jud. Hunedoara), în care ultima monedă datează din anul 169. De asemenea, marele tezaur de 826 de denari descoperit la Tibod (jud. Mureș) poate fi datat până în anul 167¹⁶.

Din această perioadă există, la Tibiscum, o inscripție ridicată de un cetățean lui Iupiter Optimus Maximus Conservator datorită *effugerit periculum*. Din păcate, această inscripție nu s-a putut data cu precizie. Însă o altă inscripție de la Sarmizegetusa, în cinstea lui Marcus Aurelius, s-a putut data și atestă că orașul *ancipiti periculo virtutibus restitua*¹⁷.

Datorită unirii provinciilor Moesia Superior și Dacia Apulensis au fost trimise niște vexillații ale legiunii a VII-a Claudia la nord de Dunăre și sunt atestate epigrafic, prin ștampile la Drobeta, Mehadia, Gornea și Pojejena¹⁸.

Se presupune și este relativ sigur faptul că legiunea V Macedonica a fost trimisă la Potaissa, în Dacia Porolissensis, în jurul anului 168, deoarece această zonă a fost afectată de război. S-a căutat prin aducerea acestei legiuni în Dacia să se echilibreze sistemul defensiv, care, în urma atacurilor, a căzut în Banat și pe valea Mureșului¹⁹.

¹⁴ H. Daicoviciu, I. Piso, „Sarmizegetusa și războaiele marcomanice”, în *ActaMN*, XII, 1975, (în continuare: Daicoviciu, Piso, Sarmizegetusa), p. 163.

¹⁵ CIL, III, Tabulae Ceratae, I, XII, XIII.

¹⁶ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, Ed. Științifică, 1969, p. 70.

¹⁷ CIL, III, 7969.

¹⁸ Moga, Benea, Tibiscum, p. 138.

Pe lângă legiunile XIII Gemina și V Macedonica trupele auxiliare *cohors V Gallorum et Pannoniorum equitata*, staționată la Pojejena și *cohors I Vindellicorum milliaria c. R. pia fidelis* apar ambele într-o diplomă militară din anul 179. La Tibiscum, de la domnia lui Antoninus Pius nu s-a mai schimbat nimic. Trupele staționate aici erau *numerus Maurorum Tibiscensium*, *cohors I Sagittariorum* și *numerus Palmyrenorum Tibiscensium*. Tot din anul 179, în diplomă apare *cohors VIII Raetorum*, staționată la Teregova. Din același an datează și *cohors III Delmatarum*, menționată pentru prima oară la Mehadia, ceea ce ne face să presupunem că a fost trimisă în mod special acolo, în legătură cu războaiele marcomanice.

A doua etapă a războielor marcomanice începe în 169, când este afectată și câmpia Pannoniei. În toamna acestui an, împăratul Marcus Aurelius pornește o ofensivă împotriva marcomanilor și a aliaților lor²⁰ în teritoriile locuite de ei.

Anul culminant pentru Dacia în timpul acestor războaie marcomanice îl constituie anul 170. Barbarii atacă din trei părți. Și anume, pe valea Mureșului, prin mijlocul Banatului, unde trecerea prin mlaștini nu ridică probleme, și prin sudul Banatului, pe linia Dunării²¹.

În vremea războaielor marcomanice au avut loc mari mutații de populații. În special costobocii au 'suferit' în urma acestor mutații, deoarece, fiind invadat teritoriul lor de vandali, aceștia erau nevoiți să se deplaseze rapid și răsfirat, astfel încât este greu pentru cercetători să determine astăzi în ce direcții și în ce zone noi au ajuns costobocii²².

Din izvoarele literare se cunoaște faptul că Marcus Aurelius a pierdut 20 000 de soldați numai în cursul primei ofensive dincolo de Dunăre. După acest eveniment războiul s-a transformat, pentru ambele părți, într-un război efectiv de exterminare²³.

Chiar și azi, după multe cercetări, specialiștii își pun încă multe întrebări în legătură cu aceste războaie. Dovezi epigrafice sunt puține, iar cele ce există sunt deseori fragmentare. Informații utile, chiar dacă indirecte, ne pot da prevederile tratatelor de pace dintre romani și iazigi. Se presupune că în jurul anului 175 iazigii să fi cerut romanilor pace. Aceștia din urmă, văzând în iazigi un real pericol, le-au impus pe lângă obișnuitele prevederi în tratate cu barbarii să respecte o zonă de siguranță lipsită de așezări în fața Dunării de două ori mai mare decât altor populații. Iazigii, oferind romanilor 8000 de

¹⁹ *Ibidem*, p. 138.

²⁰ Husar, *Din istoria*, p. 390.

²¹ Moga, Benea, Tibiscum, p. 138.

²² Opreanu, *Dacia Romană*, p. 72.

²³ *Ibidem*, p. 390.

călăreți puși la dispoziția Imperiului, aceștia din urmă au hotărât acordarea unor înlesniri în cadrul tratatului de pace²⁴.

Dar la fel cum barbarii atacau, așa și împăratul roman pregătea o ofensivă generală. Cel mai important lucru în acest sens este unirea celor trei Dacii cu Moesia Superior, sub un singur guvernator (*vir consularis*), M. Claudius Fronto, care moare însă în februarie 170. Lovitura grea a fost când barbarii au ajuns, prin Pannonia Inferior chiar în nordul Italiei. Acest an 170 este marcant pentru ambele tabere. La fel și întreaga perioadă până la 172. În acest timp imperiul roman se confruntă cu grave atacuri din partea barbarilor. Aceștia, după ce au cucerit Tibiscumul, important nod de comunicații, se apropie amenințător de Sarmizegetusa. Acest lucru ne este relevat de o inscripție găsită la Ulpia Traiana Sarmizegetusa în care orașul îi mulțumește împăratului pentru dubla sa salvare (*anceps periculum*)²⁵.

Din inscripția onorifică a lui Fronto²⁶, aflăm că acesta conduce trupele romane în Barbaricum, ca mișcare ofensivă a Imperiului Roman, însă moare aici, pe câmpul de luptă. Trupele sunt readuse în Dacia de succesorul lui Fronto, Sex. Cornelius Clemens – trimis ca legat consular și amintit astfel în 170 de o inscripție de la Troesmis²⁷, pusă de un veteran din legiunea V Macedonica, lăsat la vatră în timp ce se afla în Dacia – care la rândul său trebuie să facă față atacurilor barbarice, mai ales la frontierele nordice și nord-vestice. O altă inscripție dedicată lui Clemens la Caesarea Mauretania, de unde se pare că era originar, pusă de un centurion din legiunea XIII Gemina îl numește pe Clemens consular și comandant al celor trei Dacii (*consularis et dux trium Daciarum*)²⁸. Deci, putem spune cu siguranță că Sex. Cornelius Clemens a preluat toate prerogativele predecesorului său, iar acest lucru ne face să credem că era la fel de importantă menținerea comandei celor trei Dacii și a Moesiei Superior sub un singur guvernator ca și până acum.

Etapă a doua a războaielor marcomanice se încheie în 175 prin încheierea tratatelor de pace dintre imperiu și diferite populații.

Din păcate pacea nu durează decât scurtă vreme. În anul 177 începe a **treia și ultima etapă** a războaielor. În august 178 Marcus Aurelius împreună cu fiul său Commodus părăsește Roma pentru a începe faza ofensivă pe frontul dunărean. În acest moment, în fața celor trei Dacii se afla P. Helvius Pertinax, care în 193 devine împărat²⁹. Această a treia fază este una plină de succese pentru romani. După ce în 179 sunt înfrânți iazigii și s-a încheiat un nou tratat de pace cu ei, aceștia aveau dreptul să facă comerț cu roxolanii prin Dacia doar

²⁴ Nemeth, *Armata*, p. 38.

²⁵ IDR III/2, 76.

²⁶ CIL, VI, 1377.

²⁷ CIL, III, 7505.

²⁸ CIL, VIII, 20994.

²⁹ Husar, *Din istoria*, p. 396-397.

dacă guvernatorul provinciei era de acord. Succesele însă au fost umbrite de moartea împăratului Marcus Aurelius, la 17 martie 180, răpus de ciumă³⁰. Commodus urmează politica tatălui său de pedepsire a neamurilor germanice ce au atacat imperiul, astfel încât chiar aceste neamuri vin în fața împăratului cerând pacea. În anul 180 burii sunt învinși de guvernatorul Sabinianus și prin aceasta sunt atestați în vecinătatea frontierei Daciei³¹. Din timpul lui Sabinianus se cunoaște un alt grup barbar numeros ce s-a apropiat destul de mult de frontierele Daciei. Este vorba de un grup de 12000 de daci, care, se presupune, ar proveni din zona Tisei Superioare³². Se pare că acești daci au cerut și le-a fost acordată *receptio* în provincie, însă se pare că au locuit în nordul și nord-vestul Daciei romane³³.

În orice caz, anul 180 marchează sfârșitul conflictului și semnarea tratatelor de pace dintre Imperiul Roman și barbari. Atestări epigrafice despre gravitatea evenimentelor ne sunt transmise de la Sarmizegetusa printr-o lespede de marmură din templul lui Liber Pater sau o inscripție din 'clădirea vămii' de la Porolissum.

Lespedea de marmură, descoperită la Sarmizegetusa a fost găsită în interiorul templului lui Liber Pater, pusă de un decurion și quaestor al coloniei pe nume Lucius Apuleius Marcus.

Libero Patri Aug(usto) sac(rum) / L(ucius) Apul(eius) Marcus dec(urio) col(oniae), quaes(tor) / porticus cum cubiculis a vi <i> hostium exustos pecunia / sua ob scribatum restituit / permittente ordine.

Acest personaj a refăcut porticurile și un cubiculum al templului din banii săi și cu permisiunea ordinului decurionilor. Inscripția a fost ridicată la scurt timp după încheierea conflictelor armate și arată cât de grave au fost incursiunile barbarilor în provincia romană³⁴.

Această inscripție este foarte importantă pentru cunoașterea evenimentelor ce s-au petrecut sub zidurile Ulpiei Traiana Sarmizegetusa în timpul acestor teribile confruntări. Este de remarcat că această așezare nu a căzut sub loviturile grele date de barbari, așa cum știm că s-a întâmplat la Tibiscum, spre exemplu.

Cea de-a doua inscripție, cea din vama de la Porolissum este o inscripție în care se poate observa bucuria cu care populația acestei zone a primit vestea încetării războiului, inscripție în care împăratul este numit *restitutor commerciorum*³⁵.

³⁰ *Ibidem*, p. 397.

³¹ Cassius Dio, LXXII, 3, 1.

³² Cassius Dio, LXXII, 3, 3.

³³ Nemeth, *Armata*, p. 40.

³⁴ Daicoviciu, Piso, Sarmizegetusa, p. 159.

³⁵ C. Timoc, „Ampelum și războaiele marcomanice”, în *Apulum*, XLIV, 2007, p. 182.

PRO SALVATE ET VICTORIA
IMP(eratoris) CAES(aris) [[M(arci)]]
[[AVR(eli) ANTONINI]]
[[COMMUDI P(ii) FELICIS]]
AVG(usti) N(ostri) RESTITV-
TORI(s) COMMERC(iorum) ET
GENIO P(ublici) P(ortori) ILLY-
RICI CL(audius) Xenophon
PRO(curator) AVG(usti) N(ostri)
PER MARCION(em) ET POL(ionem) VIL(icos)³⁶.

Din inscripții ca acestea și diplome militare putem să ne dăm cu adevărat seama de gravitatea situației. Este lesne de înțeles, că dacă barbarii au ajuns până la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, celelalte așezări trebuie să fi căzut sub atacurile lor. Chiar și aceasta din urmă a avut mult de suferit. Din fericire însă, au fost afectate doar așezările adiacente.

Concluzii

Războaiele marcomanice au însemnat pentru ambele tabere o luptă continuă pentru supraviețuire. După primul atac al barbarilor, Roma recunoaște adevăratul pericol pe care îl reprezentau aceste populații și mai ales lipsa unei reforme militare în Dacia. Astfel, împăratul decide nu doar trimiterea legiunii V Macedonica în Dacia, ce va staționa la Potaissa, ci și ca guvernatorul Moesiei Superior, M. Claudius Fronto să comande și cele trei Dacii împreună cu Moesia Superior. Chiar și azi, după îndelungi cercetări ale evenimentelor ce au dus la aceste războaie și studiul amănunțit al conflictelor, sunt multe lucruri neclare. Un mare ajutor îl reprezintă științele auxiliare. În cazul de față numismatica, epigrafia și nu în ultimul rând arheologia, fără să uităm însă și de prețioasele informații din izvoarele literare antice. Doar astfel putem observa evoluția evenimentială a conflictelor și efectul lor asupra așezărilor și a populației.

Faptul că s-au găsit inscripții ce au fost datate imediat după încheierea conflictelor, ne arată nu doar spiritul de învingător al romanilor, ci și gratitudinea lor față de împărat. Odată încheiat războiul, provincialii își reiau

³⁶ IDR III/3, 334.

activitățile obișnuite, fără să uite însă în ce situație dificilă se aflau până nu demult.

CRISTINA A. BĂLTĂREȚU
Universitatea de Vest din Timișoara

DIE MARKOMANNENKRIEGE UND DAKIEN
Zusammenfassung

Die Auseinandersetzung zwischen dem Römischen Reich und den germanischen und sarmatischen Stämmen sind in der Geschichte als die Markomannenkriege bekannt.

Es war zu erwarten, dass die hauptsächlichen Auseinandersetzungen an der dakischen Grenze stattfinden werden, da sich diese Stämme in unmittelbarer Nähe befanden. Es ist bekannt dass das Kastell von Tibiscum um das Jahr 165 in Stein erbaut wurde und die Auxillärtruppen *cohors I Sagittariorum, numerus Palmyrenorum Tibiscensium* und *numerus Maurorum Tibiscensium* beherbergte. Diese Tatsache lässt auf schwere Angriffe der barbarischen Stämme auf Dakien schließen. Durch die neue Organisation der Provinz versuchte Kaiser Mark Aurel die feindlichen Truppen von ihrem Vorhaben, die Provinz zu stürmen und plündern abzuhalten.

Durch das Bringen der Legion V Macedonica im Jahr 168, die in Potaissa stationierte, und der Vereinigung der drei dakischen Provinzen hatte Mark Aurel ein riesiges Heer, mit dem er in den bitteren Krieg ziehen konnte. Literarischen Quellen berichten uns, dass die römische Armee, nur während der ersten Schlacht ungefähr 20000 Mann verlor.

Im Jahre 175 schließt das Römische Reich mit verschiedenen Stämmen Frieden, doch dieser dauert nur bis im Jahr 177. Die Schlachten die darauf folgten waren von zahlreichen Siegen des römischen Heeres geprägt.

Im Jahr 180, unter Kaiser Commodus enden die Markomannenkriege, mit dem langersehnten römischen Sieg über die germanischen Stämme. Der neue Kaiser nahm daraufhin den Siegesbeinamen *Germanicus Maximus*.

Schlagwörter: Dakien, Die Markomannenkriege, Marcus Aurelius, Commodus, Tibiscum